

У ОСЛОБОЂЕНОМ БЕОГРАДУ

Припреме за ослобођење Београда у Првој пролетерској дивизији почеле су у лето 1944. године, одмах после преласка дивизије из Босне у Србију. Тада сам била руководилац Политодола Треће пролетерске (крајишке) бригаде, а нешто касније руководилац Политодола Прве пролетерске дивизије у чијем саставу су биле I пролетерска, III пролетерска (крајишка), XIII пролетерска и VIII црногорска бригада, италијанска бригада „Гарибалди“, са пратећим јединицама. Сачувала сам део својих бележака са партијских и политичких састанака у јединицама које су биле у саставу Треће бригаде, односно Прве пролетерске дивизије, на ослобођеној територији Србије и у Београду, којима сам присуствовала, као и део јануар — јуни 1945. године бележака из рада партијске организације у Београду за тај период. На основу тих бележака покушавам у овим сећањима да дам колико је могуће вернији приказ рада партијске организације Прве пролетерске дивизије, у јединицама и на терену, а који је непосредно везан са војним акцијама за ослобођење западне Србије и Београда, као и неке податке о раду Месног комитета Партије у Београду у првој половини 1945. године.

Одмах по доласку у западну Србију партијска организација у Првој дивизији организовала је интензиван и плански политички рад на објашњавању прилика у Србији.

Дивизијски комитет је закључио да одређени другови у свим бригаама одрже више предавања за политички актив бригаде у којима ће дати преглед историје српског народа, детаљно објаснити војну и политичку ситуацију у Србији 1941. године, а посебно ситуацију која је настала после повлачења наших јединица из Србије, појаву четника, терор окупатора, отпор и борбу српског народа до повратка наших

јединица у Србију и указати на потребу повезивања са партијским радницима на терену и потребу пружања свестране помоћи позадинским органима у циљу обезбеђења најширег учешћа српског народа у предстојећим војним и политичким акцијама. Након тога требало је да политички и војни руководиоци одрже слична предавања у свим четама и батаљонима.

Ова предавања за актив III пролетерске бригаде припремао је са пуно одговорности и крајњом савесношћу друг Крсто Бајић, политички комесар бригаде. На сам дан кад је требало да одржи прво предавање, погинуо је на Златибору у борби са четницима.

Партијска организација посебну пажњу је посветила односу бораца и њиховом понашању према народу, јачању дисциплине, онемогућавању испада појединаца, спољашњем изгледу бораца и сличним питањима.

Иако је све то од формирања првих партизанских одреда било на дневном реду сваке оружане јединице, чинило нам се у тим данима да је најбољи одговор непријатељској пропаганди, показати још једном народу са којим се поново срећу јединице НОВ и ПОЈ, да смо добро организована и изванредно дисциплинована народна војска.

Већ у првим борбама за ослобођење појединих места у Србији (Чајетина, Ариље, Пожега, Косјерић, Словац Уб и др.) јављали су нам се поједини чланови Партије, чланови илегалних партијских руководства, или други активисти који су после повлачења НОВ и ПОЈ из Србије остали на терену. Они су нас упознали са ситуацијом на терену на коме су деловали. Приликом ослобођења Ваљева повезали смо се са илегалним Окружним комитетом Ваљева чији је секретар био Миле Милатовић. Задатак партијских организација у нашим јединицама које су учествовале у ослобођењу појединих места састојао се у томе да се повежу са комитетима који су се затекли

на терену или појединим члановима Партије и да им помогну у разбијању страха од повратка окупатора и четника и њиховог терора, у раскринкавању издајника, организовању народноослободилачких одбора, Народноослободилачког фронта, АФЖ и УСАОС-а, на формирању команди места, на организовању политичких зборова и конференција. Командни састав у дивизији од чете до дивизије, нарочито његов политички део, партијска и скојевска организација у дивизији интензивно су морали радити на свим пословима око реализације тих задатака и за то користити сваки предах у борбама. У току самих борби и по ослобођењу појединих места, радници, сељаци, жене, посебно омладина, масовно су се укључивали у наше јединице, не питајући да ли их примамо. Извесни покушаји да ограничимо укључивање, разбијали су се о њихову упорност и захтев да учествују у даљим борбама за ослобођење земље. Остала ми је у сећању слика која се више пута понављала. Колоне младића са песмом и свирком, наоружаних или без оружја, окићених цвећем, које иду према борбеним положајима наших јединица, или чекају пред штабовима и командама, а поред њих — родитељи, родбина, пријатељи који их испраћају. Понекада су помало и засметали у реализовању појединих борбених акција. Неприпремљени, укључивали су се самоиницијативно у битке, и стари борци, уместо да своју пажњу усредсреде на борбу, морали су хтели то или не, да се брину и о томе да ти неискусни младићи ипак остану по страни битке — да узалудно не буду рањавани или убијени. Ово је у дивизији отворило нове проблеме. Однос старих и нових бораца био је, колико се сећам 1:2, а у појединим бригадама и 1:3. у корист нових. То је изискивало појачан политички рад међу борцима и посебно организовање убрзане војне обуке за већину новодошлих бораца.

У свим јединицама I пролетерске дивизије почетком октобра одржавани су партијски састанци и састанци свих бораца у батаљонима на којима се говорило о борби радничке класе пре и за време рата у Београду, о значају ослобођења Београда, о значају учешћа у тој акцији јединица НОВ И ПОЈ из свих крајева Југославије, о предстојећем сусрету са Црвеном армијом, садејству у борбама, о потреби чврсте унутрашње дисциплине и о понашању бораца у граду. На свим тим састанцима са борцима је детаљно разговарано и о општој политичкој ситуацији у свету, унутрашњим политичким односима и посебно о братству и јединству.

На основу искустава стечених у насељима и градовима који су до тада били ослобођени, претпостављали смо да ће сваки борац и стари и нови у ослобођеном Београду морати да одговара на многобројна питања грађана.

У току уличних борби у Београду борци, а нарочито командни састав, били су у ситуацији да објашњавају разна политичка питања која су им грађани непрестано постављали. Било је довољно да пуцњава мало престане, па да се на београдским улицама или у кућама из којих су борци нападали немачка упоришта, окупе грађани, односно укућани и суседи и да траже најразличитија обавештења и објашњења. Одржавани су и многобројни „летећи“ састанци са политичким активом у батаљонима и четама на којима су се сасвим кратко износила питања која грађани постављају, и на којима је договорано како на њих треба одговарати. Било је за нас изненађујуће колико су грађани мало обавештени о народноослободилачкој борби, њеним циљевима, њеном току, и постигнутим војним и политичким резултатима, о међународној војној и политичкој ситуацији. То је, чини ми се, општа карактеристика и за оне који су несумњиво били на страни народноослободилачког покрета, чак и за оне другове и другарице који су у изванредно тешким условима окупације Београда, оставши без партијских веза, како су знали и умели, активно радили за НОП. Из разговора са њима произилазило је да су обавештења из наших извора (колико су и долазили до њих) штура, спорадична, Радио-Лондона усмерена на популаризацију четника, да су при томе били изложени свакодневном утицају окупаторске штампе, што је све имало за последицу да су о појединим догађајима или били потпуно необавештени или су обавештења била сасвим једнострана. У таквој ситуацији политички актив дивизије настојао је колико је то год могуће да ангажује све борце у објашњавању циљева, задатака и резултата НОБ-е и општеполитичке ситуације, јер је сваки од њих био боље обавештен од било ког грађанина.

Грађани су самоиницијативно у борбама масовно помагали борцима као водичи, у спасавању од уништења објеката важних за живот града, у обезбеђењу исхране, откривању сакривених непријатељских војника, одржавању реда, преношењу рањеника у болнице и прикупљању хране и опреме за њих, дежурању у болницама и многобројним другим пословима. Проблем је био како сву ту иницијативу колико-

толико организовати и усмерити. На основу општих смерница, командни састав у свим јединицама је о овим иницијативама самостално одлучивао и углавном их успешно организовао и усмеравао.

У току борби борцима су прилазиле групе грађана, нарочито омладинаца из Београда, наоружани или без оружја, са легитимацијама које су потврђивале да су чланови оружаних формација у самом граду. Те легитимације су изазвале извесну забуну код нас, јер нисмо били обавештени о томе да постоји било каква војна организација у окупираном Београду. Колико се сећам, легитимације су биле штампане у облику картончића и носиле су број са потписом „ЦК“. Забуна је произашла из тога што смо сигурно знали да ЦК КПЈ, а ни ПК КПЈ за Србију, такве картоне није издавао. На једном кратком састанку дела командног кадра Прве дивизије одржаног у току борбе, одлучено је да се грађани снабдевени тим картонима примају као добровољци, али не као оформљене групе, него као појединци, с тим да се појединачно распоређују по јединицама. Поједине команде чета и батаљона које нису биле обавештене о овом ставу одбијале су пријем ових грађана у своје јединице сумњајући у њих, разоружавале их, а понегде су вршена и појединачна хапшења.

По ослобођењу Београда, Прва дивизија остала је око месец дана стационарирана у Београду са одређеним разноврсним задацима. За мене сваки од њих био је подједнако важан и ниједан се у мојим сећањима посебно не издваја. Стога о томе могу рећи само толико, колико је садржано у сачуваним белешкама.

Сутрадан по ослобођењу Београда, 21. октобра 1944. године, одржана су саветовања свих штабова бригада и батаљона са дневним редом: Наши задаци у Београду.

Пред штабове батаљона постављени су следећи задаци: а) штабови батаљона организују команде одељака као војно-позадинске органе у саставу Команде града Београда (командант града био је генерал Љубодраг Ђурић); б) све јединице потребно је очистити од непријатељских елемената који су се под лажним именима увукли у војску, с обавезом свих команди да појачају контролу над борцима, њиховим радом и критикама, као и да појачају политички и војнички рад у јединицама; в) команде батаљона дужне су да дају помоћ свим антифашистичким организацијама у Београду; г) штабови бригада контролишу и повезују рад батаљона односно команди одељака.

Још за време борби за Београд, искрсла су одређена питања у односима јединица Црвене армије према јединицама Народноослободилачке војске, што се углавном манифестовало у потцењивању бораца и команди Народноослободилачке војске од стране појединих официра, а и бораца Црвене армије, што је расчишћено пре почетка акције за ослобођење Београда. У самом Београду поставило се питање разних испада појединих црвеноармејаца према грађанима, што се манифестовало у крађама, нападима на жене, неовлашћеним улажењем у радње и станове, неоснованим проглашавањем појединих грађана непријатељима и слично.

Већ двадесетдругог октобра 1944. године одржан је заједнички састанак комесара Прве и Пете дивизије и политодела тих дивизија на којем је говорио комесар I пролетерског корпуса Мијалко Тодоровић-Плави. Тема састанка била је: Однос према народу. У првом делу излагања друг Тодоровић говорио је о понашању бораца НОВ и ПОЈ у граду и указао на њихове испаде. Говорио је о потреби учвршћења дисциплине, посебно због тога што је у јединицама велики број нових бораца. Штабовима бригада поставио је као задатак да борцима забране свако улажење у куће, да борце упозоре на опрезност приликом кретања по улицама, с обзиром на преостале сакривене непријатељске војнике у граду, да борцима забране свако улажење у надлештва, трговине, и слично, да организују обучавање бораца о начину понашања у граду, да заопштре питање будности као и контроле на спровођењу партијско-политичких задатака које постављају комесари и помоћници комесара у јединицама. Као посебан задатак истакао је потребу интензивног рада на политичком уздизању руководећег кадра. О понашању црвеноармејаца и у вези с тим понашањем, друг Тодоровић је нагласио да нам износи одређене опште ставове. Борцима и грађанима потребно је, на основу тих ставова, објашњавати да смо сувише идеализирали Црвену армију тиме што смо сматрали сваког црвеноармејца непогрешивим, да треба имати у виду целокупне напоре које је Црвена армија учинила у отаџбинском рату и схватити да се њене јединице које су учествовале у ослобођењу Београда, непрекидно крећу у биткама од Стаљинграда до Београда. Треба на првом месту подвући улогу Црвене армије у ослобођењу Европе од Хитлера, објаснити да је маса бораца Црвене армије изгинула у току рата, да се она стално попуњава новим борцима; да су партијске организације у јединицама

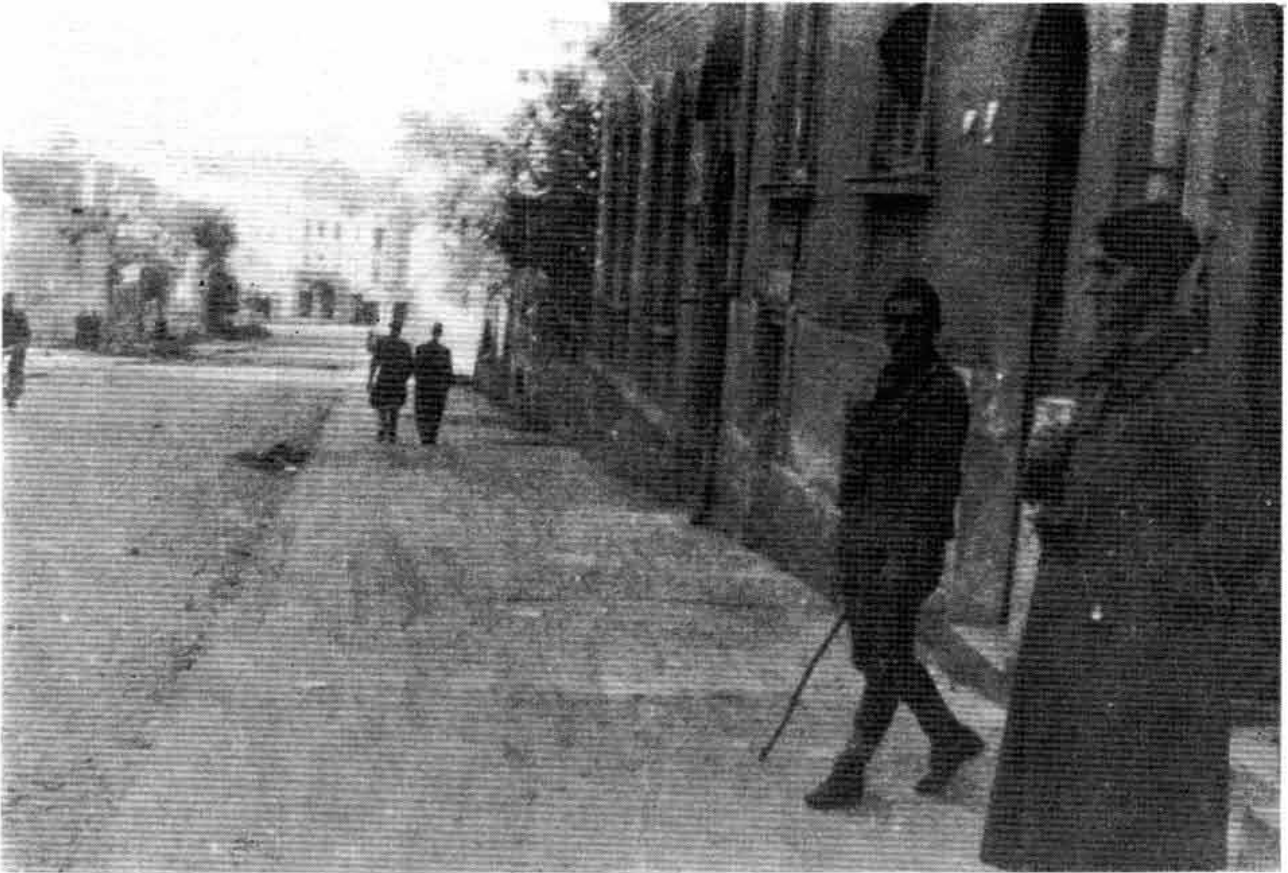
Сахрана црвеноармејаца октобра 1944. године у Београду

Les obsèques des soldats de l'Armée rouge à Belgrade en octobre 1944

Црвене армије малобројне, а с обзиром на губитке које стално имају и неискусне, тако да у појединим батаљонима нема више од 7 до 10 чланова Бољшевичке партије. Потребно је објаснити и схватити и то да су припадници појединих народа Совјетског Савеза први пут у војсци. Осим тога веома је тешко организовати било какав систематски политички рад у јединицама Црвене армије због тога што оне немају одмора. Исто тако треба имати на уму и то да су могуће и да има разних провокација које се манифестују у томе што се супроставља понашање бораца НОВ и ПОЈ понашању бораца Црвене армије, што се испади појединих црвеноармејаца генерализују и што је парола „нема нигде наше војске“, сувише узела маха. Поједини инциденти као и разне грешке појединих црвеноармејаца препричавају се надугачко и нашироко. Све то треба сузбијати. Скренута је пажња да се инциденти који се догађају између бораца НОВ и ПОЈ и црвеноармејаца више не расправљају на улицама пред цивилима како се тих дана догађало. Тодоровић је обаве-

стио учеснике састанка да је постигнута сагласност са штабом јединица Црвене армије у Београду да се штаб обавести о свим конкретним грешкама појединих црвеноармејаца са утврђеним именима криваца у циљу предузимања одговарајућих мера. Дато је чак и овлашћење патролама наших јединица да их, када их ухвате на делу, могу привести њиховим командама.

Истога дана, тј. 22. октобра, одржан је и састанак политичких и партијских руководиоца Прве дивизије са дневним редом: Помоћ Дивизије у стварању партијских организација у Београду. На том састанку говорили су Крсто Попивоца и Драгослав Мутаповић, који је већ тада био одређен на дужност секретара Месног комитета. Попивоца је рекао отприлике следеће: Партијска организација у Београду не постоји. Због тога смо принуђени да је стварамо одозго. Најважнији задатак политичких руководиоца у војним јединицама јесте остваривање пуне сарадње са партијским руководством у граду, које је већ одређено

У тек ослобођеном Београду 1944. године

A Belgrade qui vient d'être libéré en 1944

Из излагања Драгослава Мутаповића забележила сам: До марта 1942. године у Београду је функционисала партијска организација, када је уследила провала. Али рад Комунистичке партије осећао се све до јуна 1944. године. Сада у Београду нема ни једне организоване партијске организације. Ту и тамо остали су поједини чланови Партије, али су и они несигурни, „Дивље групе“ (мисли на групе са легитимацијом „ЦК“ о којима сам раније говорила) састоје се и од симпатизера Партије. Групе су остале без вођства. Наше приближавање изазвало је пометњу код руководства тих група које су створане по личној вези. Вође тих група? Сумњиви. Рад Комунистичке партије у Београду се не може поставити на бази сарадње са врховима тих група. У свим тим групама има проблематичних људи, али и честитих које свакако треба обухватити у будућем раду. Оне за које се утврди да су издајници и преваранти треба предати ОЗНИ. Може се рећи да у Београду делују разне струје, активни непријатељски расположених елемената, недићеваца и љотиће-

ваца, а има доста и неутралаца. Према свима њима треба заузимати оштар став. Оне који интервенишу (вероватно мисли на интервенцију за пуштање ухапшених) треба имати у виду. Као задатак се поставља да се политичким радом обухвате сви активни, да се по квартовима створи Народноослободилачки фронт. Језгрима актива руководе симпатизери Партије. У политичком раду треба користити следеће форме рада: састанке, конференције, митинге, а треба да их организују, у договору са партијским руководством у граду, и партијске организације у војним јединицама. Исто тако треба поступити у погледу АФЖ-а и УСаОЈ-а. Оно што се формира на терену треба средити и све податке о томе предати Месном комитету. У погледу разних проблема са којима се грађани срећу и који траже решења, треба објашњавати да је окупатор за све то крив. НОФ треба стварати по квартовима са пододборима за одређена насеља. Такође треба прићи формирању омладинских чета и батаљона (вероватно се мисли на радне).

Сви ови задаци који су утврђени на поменутиим састанцима, 22. и 23. октобра пренети су на све партијске организације у Првој дивизији.

Град је у току борби био разрушен. Било је доста погинулих и рањених. Као неодложно поставило се организовање смештаја рањеника, сахрањивање мртвих, обезбеђење функционисања водовода, постављање стража, чување имовине, рашчишћавање рушевина, организовање снабдевања грађана и саобраћаја. Тим проблемима бавила се Команда града. Трећа пролетерска (крајишка) и Осма црногорска бригада Прве дивизије биле су додељене Команди града за помоћ у спровођењу ових задатака. Практично, те две бригаде су биле размештене по целом Београду нарочито ради одржавања стража и реда у граду.

Командни састав Прве дивизије интензивно је и неуморно учествовао у политичком раду који је у граду организован у сарадњи са Месним комитетом Партије. Остало ми је у сећању да смо свих тих дана били изванредно много ангажовани не само у држању партијских и политичких састанака са јединицама, већ и у држању конференција и скупова са грађанима, на којима смо оформљавали војнопозадинске органе, организације народноослободилачког покрета и објашњавали сва могућа питања која су се тичала тока и циљева народноослободилачке борбе, међународног положаја Југославије, стања на фронтима, издаје четника, усташа и других колаборациониста. (У својим забелешкама имам забележене разне адресе из којих се види где су и када су се одржавали неки од тих састанака и које су личности из Прве дивизије биле присутне на њима).

Из прибележака са састанка партијског бироа Другог батаљона Треће крајишке бригаде од 27. октобра 1944. године види се да је биро расправљао и о раду у граду. Напоменуто је да у појединим батаљонима има бораца Београђана, да се Београђани стално јављају у војску и да рад са народом слабо тече, јер су борци затворени у касарнама или су распоређени на стражама.

На састанку политичких комесара Прве и Пете дивизије од 29. октобра 1944. године, коме су присуствовали Крсто Попивода, Драгослав Мутаповић и Мијалко Тодоровић, расправљало се о раду у јединицама и о раду у граду. Изнето је да се политички рад у јединицама не одвија како треба, због тога што су борци, нарочито командни кадар, ангажовани на другим оперативним пословима у командама одељака и у пружању помоћи ОЗНИ у чишћењу града од

непријатеља. Мијалко Тодоровић је у свом излагању истакао да и даље тежиште политичког рада у народу пада на војску с обзиром на то да се партијске и друге организације нису организационо оформиле. У вези с тим детаљно је говорио о карактеру и задацима НОФ-а, партијске организације, о ставовима према осталим политичким партијама, истичући да је НОФ наша главна полуга за политичку мобилизацију маса.

На неколико састанака батаљонских бироа у Првој дивизији разговарало се на сличан начин.

На састанку Политодола Прве дивизије од 11. новембра 1944. године, поред осталог, констатовано је да се јединице Прве дивизије које су организовале команде одељака нису довољно снашле, због тога што је у дивизији измењен руководећи кадар. (Прва дивизија је највећи део свог старијег и искуснијег кадра дала на располагање Врховном штабу ради попуне командног састава новонаформираних јединица НОВ и ПОЈ у Србији). С обзиром на велики број нових бораца из Србије и Београда, команде су више пажње посветиле раду у јединицама него раду међу грађанима и у одељцима Команде града. На томе састанку позитивно је оцењена помоћ Осме црногорске бригаде београдској партијској организацији у формирању антифашистичких организација на Чукарици.

Слична оцена је дата на састанку дивизијског комитета I дивизије од 16. новембра 1944. године. На састанку истог комитета од 8. 11. 1944. године, поред осталог, разматрани су и резултати прославе октобарске револуције, 7. новембра. На митингу грађана који су у томе организовано учествовали, били су и борци Прве и Осме бригаде и командни састав дивизије.

Скојевска организација Прве дивизије помагала је такође организовање рада са омладином у Београду. На састанку од 24. октобра 1944. године, секретар бригадног комитета СКОЈ-а Треће пролетерске бригаде, обавештава комитет да су изабрани делегати за први конгрес УСАОС-а из Прве пролетерске дивизије. У његовим забелешкама са тог састанка стоји и следеће:

„У Београду је скојевска организација пре окупације Југославије била врло јака. Али окупацијом — доласком окупатора, Гестапоа, стварањем специјалне полиције — скојевска организација је потпуно уништена. Прва провала је почела 1941. године. Том провалом је унесена деморализација у скојевску организацију. Друга провала је била у јуну и августу 1942. године. Та про-

вала је уништила Месни комитет СКОЈ-а и она је потпуно сатрла скојевску организацију. Настало је хапшење. Многи скојевци су били стрељани, па данас у Београду немамо ни једног скојевског актива. Нема ни једног скојевца да је добар, да се на њега човек може да ослони.

Сада су у Београду створени омладински одбори, тј. створен је Уједињени савез антифашистичке омладине Србије. Ти одбори су створили своје радне чете, батаљоне, бригаде који су дати на располагање команданту кварта. Где нису организовани ти омладински одбори, ми треба да сазовемо омладинце и омладинке кварта и ту да им говоримо о УСАОС-у и да изаберемо секретаријат одбора — председника, секретара и благајника, да створимо разне секције, радне чете, батаљоне и бригаде¹⁾.

На састанку бригадног комитета СКОЈ-а Треће крајишке бригаде од 13. 11. 1944. године бригадни комитет је, поред осталог, разматрао и рад скојевске организације бригаде на терену. Секретари батаљонских комитета обавезују се да и даље раде са омладином у Београду. Скојевска организација бригаде одржавала је конференције са омладином на терену на којима је говорено о важности УСАОС-а и на тим конференцијама стварани су одбори УСАОС-а.

У забелешке из месеца октобра (без датума, али највероватније првих дана после ослобођења Београда) унела сам шему организације Команде града. Команда има одсек за мобилизацију са задатком да организује зборове, конференције, да истиче пароле, слике и транспаренте, дели брошуре и слично у циљу мобилизације омладине за ступање у НОВ и ПОЈ; саобраћајни одсек са задатком да организује јавни саобраћај у Београду, да врши контролу саобраћаја војних јединица, да распоређује и додељује возила; економски одсек који се бави питањима снабдевања војске и грађана; стамбени одсек; санитарски одсек; пропагандни одсек и одсек ваздушне одбране.

Команда града била је смештена у Ратничком дому (сада Дом ЈНА). Из прибележака са састанака у Команди града и командама одељака види се да се тада на тим састанцима расправљало о лепљењу парола и о декорацији града, о транспарентима, о постављању фирми на нашим установама, о организовању привреде, о отварању биоскопа, о покретању рада у фабрикама и

прикупљању радника за рад у њима, о организовању рада у Радио-станици, о отварању фото-атељеа за умножавање слика и слично.

Са I дивизијом крајем новембра отишла сам из Београда.

Према одлуци ЦК КПЈ и Врховног штаба и из I дивизије је повучен већи број другова и другарица на рад у партијске организације на терену и у војнопозадинске и друге организације на ослобођеној територији. Крајем јануара 1945. године повучена сам са сремског фронта на рад у Београду. По доласку у Београд јавила сам се Месном комитету Партије, другу Мутаповићу, који ми је саопштио да ћу бити бирана у Месни комитет Београда, на првој послератној партијској конференцији која ће се ускоро одржати. Неколико дана пред конференцију одлазила сам на састанке партијских организација и рејонских комитета.

Колико се сећам, у месном руководству пре прве конференције били су Драгослав Мутаповић, Душан Шијан, Милан Шијан, Грга Јанкез, Бора Дреновац, Марко Никезић, Милена Бубало, Стева Јовичић, Јудита Аларгић, Саша Самарцић. У периоду јануар—јуни 1945. године било је прво четрнаест, а касније седам рејонских комитета. У рејонским комитетима сећам се да су радили као секретари или организациони секретари: Маја Јанкез, Милан Трнинић, Никола Бобић, Рајко Ђаковић, Гојко Ратковић, Раша Дацић, Славка Морић, Мирко Ванић, Милена Бубало, Милева Планојевић-Лула, Јелена Поповић, Саша Јаворина, Родољуб Станић, Љубица Михаић, Деса Вешовић, Зага Јовановић, Јова Живковић, Јудита Аларгић, Драгица Кладарин, Сека Орловић, Нада Јововић, Олга Врабић, Јелена Хамовић, Марта Попивоца, Милан Агбаба. Као инструктори Месног комитета и чланови појединих комитета сећам се да су радили: Милада Рајтер, Зденка Шегвић, Јелена Петровић, Даница Цази, Каћа Балможан, Нада Јовановић, Мира Морача, Дара Вукотић, Бранко Поповић, Вучко Ивковић, Лазо Љубоје, Моша Бошковић, Света Поповић. Иначе комитети су били састављени у већини од другарица и другова који су били повучени из војних јединица и додељени на рад у Београду.

После прве послератне партијске конференције одржане 4. фебруара 1945. године, у Месном комитету су, колико се сећам, радили: секретар Добривоје Радосављевић-Боби, организациони секретар Неда Божиновић, Марко Никезић, задужен за организацију власти, Стева Јовичић, задужен

¹⁾ Ова оцена, вероватно не тако крута, као и задаци скојевске организације у Дивизији, највероватније су дати од стране Дивизијског комитета СКОЈ-а.

за идеолошки рад, Грга Јанкез, задужен за рад синдиката, Вељко Мићуновић, шеф ОЗН-е за Београд, Милан Шијан, командант милиције, Саша Самарџић, без одређеног задужења и Бора Дреновац, секретар Месног комитета СКОЈ-а.

Пред тај Месни комитет постављени су следећи задаци: омасовљење партијских организација, стварање нових партијских организација, питање признавања стажа члановима партије који су затечени у Београду, помоћ у организовању власти и управе, организационо учвршћење Народно-ослободилачког фронта, Антифашистичког фронта жена, Уједињеног савеза антифашистичке омладине, синдиката и учествовање чланова партије у њиховом раду; политичко објашњавање тадашњег међународног положаја Југославије, борба против непријатељских схватања и непријатељске пропаганде, објашњавање политичких питања везаних за крај рата. Основни задаци и даље су остали они који су изражени паролом „Све за фронт, све за победу“. Месни комитет се у то време поред унутрашњих политичких, организационих и кадровских питања бавио свим могућим питањима и проблемима. Расправљао је о утврђивању ратне штете, борби против црноберзијанаца, организацији снабдевања, чувању народне и приватне имовине, о покретању рада у предузећима, организовању радних бригада за снабдевање Београда огревом, о брању кукуруза, обради земље у Панчевачком риту, о рашчишћавању рушевина и о оправци порушених зграда (у првом реду предузећа), организацији санитета, подели следовања хране. Расправљао је о разним политичким акцијама које су биле неопходне у то време. Тешко је све набројати, али се може рећи да није било ниједне акције у којој се Месни комитет Београда није ангажовао и о којој није расправљао. Месни комитет је био смештен, најпре у Улици краља Милутина 8, а затим у Крунској улици бр. 11 (данас Пролетерских бригада). Састанци су се одржавали готово свакодневно, без обзира на то које је доба дана било.

Чланови Месног комитета су поред рада по својим задужењима одлазили на састанке партијских организација и рејонских комитета, а било је уобичајено да чланови рејонских комитета свакодневно навраћају у Месни комитет ради добијања задатака и разговора о проблемима који су се јављали у раду. Неколико детаља могу илустровати тадашњи рад Месног комитета.

Организовање партијских организација био је проблем којим су се бавили и рејон-

Штаб III пролетерске у Београду — X 1944. г.

Le commandement de la IIIème Brigade prolétairе à Belgrade — X. 1944.

ски комитети и Месни комитет. Било је тешко одабирати људе за Партију. Милан Трнинић једног дана је у Раковици, у предузећу у коме је пре рата била јака партијска организација, сазвао збор радника и након говора јавно питао ко жели да уђе у Партију. Јавило се двадесетак радника. Збор је дискутовао о томе да ли могу бити чланови партијске организације или не. На сличан начин формиране су прве партијске организације у неколико београдских предузећа.

Месни комитет распоређивао је кадар повучен из војске на рад у поједина предузећа, где су дотични вршили дужност повереника. У предузећима у којима није било директора, повереници су вршили функцију директора, а тамо где су власници руководили фабриком, били су поред њих (национализација привредних предузећа тада још није била спроведена, био је један

број секвестрираних предузећа чији су власници били, због сарадње са окупатором ухапшени, или су нестали у току рата као, на пример, Јевреји).

У секвестрираним предузећима повереници су такође вршили дужност директора. Мали број предузећа могао је произвести пошто су предузећа била порушена. Повереници су углавном организовали рашчишћавање рушевина, оправку зграда и машина, прикупљање и припремање радника, прикупљање и враћање делова машина и алата које су радници за време окупације разносили као један вид отпора окупатору, као и покретање производње. Јављали су се често Месном комитету, обавештавали о ситуацији у предузећу и тражили инструкције како да поступају у решавању проблема са којима су се сусрели.

Из тог времена имам забележено (вероватно телефонска информација) да су радници у Раковици на једном састанку

изабрали управу предузећа, а уз ту забелешку стоји примедба: „Да ли је то добро, шта предузети с тим управама“. Колико се сећам такве иницијативе Месни комитет је подржавао, али главни ослонац партије у предузећима где није било партијске организације и даље су остали повереници. С обзиром на то да су повереници углавном били чланови партије, са джим партијским стажом, имали су одређене задатке и у вези са формирањем партијских организација.

Од Месног комитета тражени су људи за установе, школе, за радне акције и слично, те је чак одређивано ко ће бити директор гимназије. Тако имам забележено: „Треба десет Београђана чланова Партије, кандидата и скојеваца до 27 година који познају истакнуте људе и који су окретни, треба о њима дати податке“. Или, „Мирка Бесаровића дати за Министарство спољних послова“.

Штаб Прве пролетерске: Јагош Жарић, командант, Мирко Јовановић, политички комесар и Комнен Жугић заменик политичког комесара

Le commandement de la Iière Brigade prolétairе: Jagos Zарic, commandant, Mirko Jovanovic, commnssaire politique et Komnen Zugic, suppléant du commissaire politique

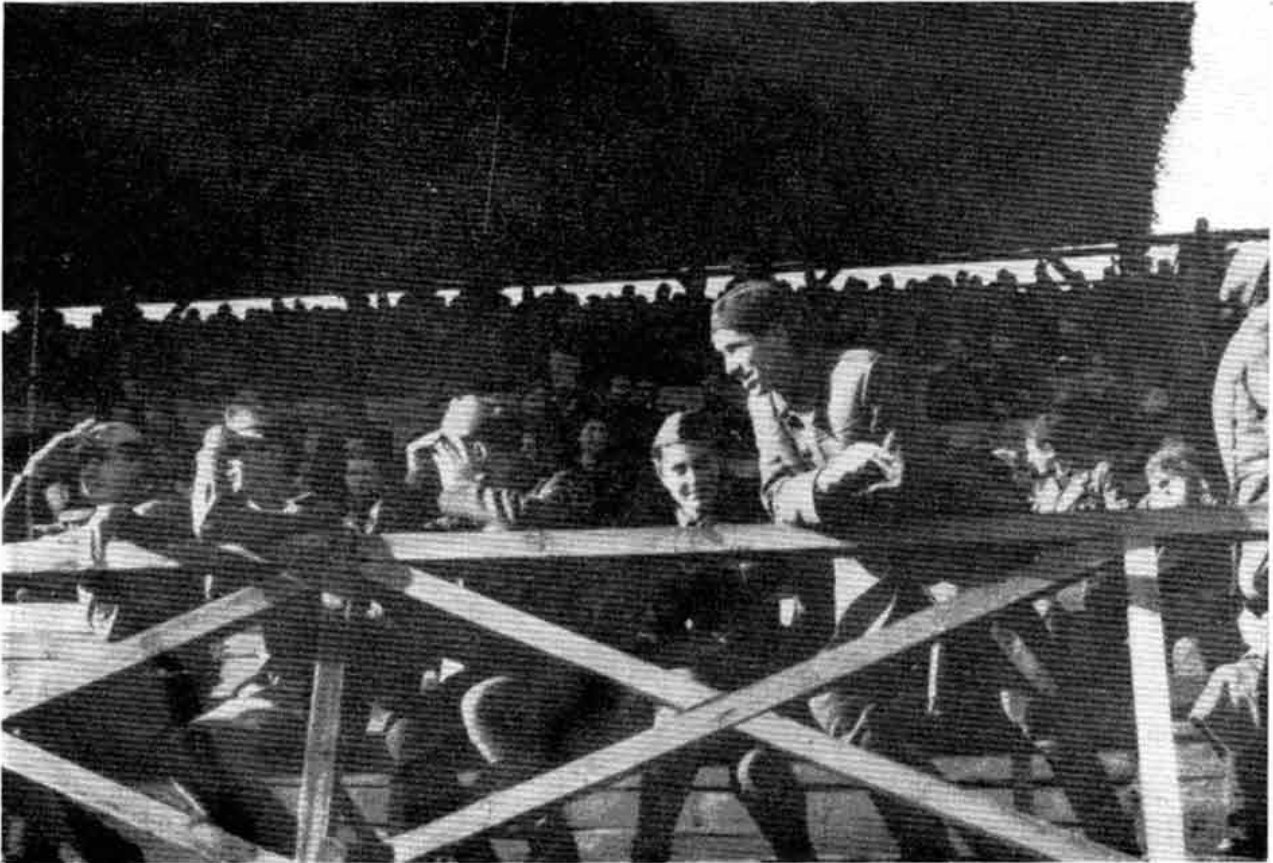
Учесници првог кроса у Београду 1945. године
 Les participante du premier cross à Belgrade 1945

Месни комитет је непосредно или у договору са ПК Србије распоређивао чланове Партије на рад у државне органе и друге установе и то углавном на руководећа места и у персонална одељења. Више него у предузећима, било је нужно у установама верифицирати службенике који се нису огрешили о НОБ за време рата. Све оне који су активно сарађивали са четницима или окупатором требало је одстранити из администрације предузећа и из установа.

Месни комитет је скоро на сваком свом састанку расправљао о организацији живота у граду, а посебно о снабдевању града, о борби против црноберзијанаца и разних шпекуланата, као и о борби против четничких и других непријатељских елемената. Са разоткривањем носилаца непријатељског политичког деловања ишло је доста тешко. Рејонски комитети су углавном били састављени од људи са стране, а у партијским организацијама били су највећим делом људи који су тек после осло-

бођења примљени у Партију. Било је и појава да појединци или групе грађана оптужују активисте, па и поједине чланове Партије, за сарадњу са четницима и окупаторима у току рата. Проверавања је било немогуће обављати, те је Месни комитет оцењујући да су те оптужбе често мотивисане личним обрачуном, заузео становиште да те људе треба ценити према њиховом раду после ослобођења, да се на основу „рекла-казала“ не предузимају никакве мере према појединцима, већ само онда кад постоје стварни докази о сарадњи са окупатором.

На састанку са секретаријатом Рејонског комитета Карабурма од 15. фебруара, забележено је: „У Народноослободилачком одбору два члана су дала оставке јер нису ваљали, ми смо их убедили да дају оставке“ и примедба на ту забелешку „Требало их је такође раскринкати на конференцији, а не убеђивати да дају оставке“. Даље у прибелешкама стоји: „Стање на Кара-

Смотра на Бањици крајем 1944. године

La revue à Banjica vers la fin de 1944

бурми је слабо. Комитет је по саставу добар, али још млад и недостаје му искуство. Становништво је под утицајем дражиноваца. Крађе у предузећима врше се навелико (фабрика Владе Илића) и треба да се проблеми разматрају од стране управе предузећа. Треба помоћи Рејонском комитету и партијским организацијама“.

Колико се сећам, нешто око 20 чланова Партије из предратне партијске организације Београда преживело је окупацију, затворе, и логор на Бањици и затечено је у Београду приликом ослобођења. Доласком на рад у Месни комитет затекла сам њихове изјаве о раду и држању за време рата. Исто тако окупацију у Београду је преживео и један број скојеваца. По налогу секретара Покрајинског комитета, Благоја Нешковића све те људе је требало свестрано проверити. Полазио је од тога да су услови окупације били такви, као и мучење у Специјалној полицији, да они који су имали добро држање нису могли

да преживе окупацију те су, према томе, сви преживели сумњиви. Једина ћелија која се сачувала била је ћелија Водовода на Белим Водама. Колико се сећам, после једне провале, чланови те ћелије су остали без партијске везе и престали са радом, али су се пред ослобођење чланови те ћелије активирали и сачували београдски водовод од уништења. Проверу чланова Партије вршили смо на све могуће начине, а у архиви Специјалне полиције о тим члановима нисмо нашли материјале, осим за оне који су били хапшени. Међутим, из појединих записника о саслушавањима могло се видети да нису ништа признавали.

Једном броју тих другова Покрајински комитет је верификовао чланство у Партији, а за један број је питање остављено отворено све до мог одласка из Месног комитета, мада није било података да су се за време окупације лоше држали. Свим члановима партијске организације Водо-

Козарачко коло на улици у Београду 1944. године

Le kolo de Kozara dansé dans la rue à Belgrade en 1944

вода у Белим Водама чланство је верификовано. Што се тиче скојеваца, провере нису детаљније вршене с обзиром на то да се радило о младим људима, али су углавном сви слати на сремски фронт, или на радну акцију на Црни врх. Колико сам се интересовала касније о судбини појединих од тих другова, сазнала сам да су се показали веома храбри и добри борци, а неколико их је и погинуло.

Иако је сваком било познато да је Комунистичка партија била организатор целокупног живота у граду, о њеном интерном раду није се јавно говорило. Партијци није требало да говоре да су чла-

нови Партије, састанци партијских организација су се одржавали тако да се никоме изван Партије није говорило о каквим се састанцима ради. Месни и рејонски комитети, а ни други, нису имали никаквог натписа на своме седишту, мада су та седишта сваком била позната и доступна.

Писмено саобраћање са партијским комитетима било је изузетно и то углавном када се радило о повременим извештајима о раду. Званичног писменог саобраћања комитета са органима власти или масовним организацијама уопште није било.

Штаб I пролетерске бригаде у Београду 20. X 1944. године

Le commandement de la Ière Brigade à Belgrade 20 X 1944

Сва обавештења, оцене, директиве, захтеви и слично саопштавани су на многобројним састанцима и телефоном.

Одмах после ослобођења Месни комитет је организовао и кухиње за чланове Месног и рејонских комитета и другове који су радили у комитетима. Комитет се такође бринуо и о њиховим колективним становима. Један такав стан био је у Крунској улици бр. 2. У том стану становало нас је око 20; ту смо се хранили, а за снабдевање и исхрану целог колектива бринула се мајка Миладе Рајтер.

Покрајински комитет је почетком 1945. године инсистирао да се ти колективи растурају, па смо се селили у нове станове, али опет у групама од троје-четворо. Исхрана је и даље била организована у Месном комитету (Крунска бр. 11), а економат Комитета снабдевао је обућом и одећом чланове Месног и рејонског комитета (економ је био Милан Самарџић, раније радник Ортопедског завода).

За рад нисмо добијали никакву накнаду, пошто су храна, одећа и обућа били бесплатни. Мада је зима 1944/45. године била веома хладна, Месни комитет није ниједном загрејао своје просторије због оскудице у огреву. Омладинске бригаде су успеле да донекле снабдеју Београд огревом, али је огрев додељиван само болницама, дечјим установама и школама.

По изласку из војске извесно време сви смо носили униформе или делове униформе и, наравно, пиштоље. Покрајински комитет је, негде марта 1945. године, дао налог да се потпуно пресвучемо у цивилна одећа, што смо и учинили, али смо оружје носили испод цивилног одећа све до следећег налога Покрајинског комитета о забрани ношења оружја. Иначе цивилном одећом снабдевали смо се преко Милана Дракулића из заплењене робе и носили смо углавном одећа од истог штофа и истог кроја. „Следовање“ одеће и обуће било је минимално, толико да покрије најнужније потребе. У мају или јуну 1945. године одлучено је да се ликвидира бесплатно снабдевање и да сви другови који раде у Месном и рејонским комитетима добију плату за свој рад. Плате су биле углавном толике да су могле покривати трошкове станарине одевања и исхране. Осећали смо се врло нелагодно кад смо први пут примили плату, и многи од нас нису знали шта да раде с парама, пошто четири године њима нисмо баратали. Сличан начин снабдевања и исхране био је организован за раднике у многим предузећима и у неким установама пошто су такође радили без награде у новцу. Тамо где није било бесплатног снабдевања, плате су давале.

BELGRADE DÉLIVRÉE

Neda Božinović

Les opérations préliminaires à la libération de la capitale de Yougoslavie se manifestèrent en été 1944 au moment où la Première division de prolétaires quittait la Bosnie pour se rendre en Serbie.

A cette époque, l'auteur de l'article était chef de la section politique de la Troisième brigade de prolétaires, dite de Krajina, pour devenir un peu plus tard dirigeant de la section politique de la Première division de prolétaires qui comprenait la première, la troisième et la treizième brigades de prolétaires, la huitième de Monténégro et la brigade italienne „Garibaldi”, secondées d'autres unités militaires annexes.

Grâce aux documents relatifs aux réunions politiques et du Parti qui avaient eu lieu au sein de la Troisième brigade, c'est-à-dire de la Première division de prolétaires et grâce aux données recueillies au cours de l'activité politique de l'auteur à Belgrade, il a réussi à reconstituer les étapes de l'évolution du Parti au sein des unités militaires et au front pendant qu'on livrait bataille sous les murs de la capitale.

La plus grande partie de l'article a été réservée à l'évocation des efforts déployés par le Comité du P. C. de la ville de Belgrade au moment de sa libération.